

A középiskolai filozófia oktatás, a filozófia szerepe és a nőkérdés
Kornis Gyula munkássága alapján

KOR003

2022.12.18

Tartalom

BEVEZETÉS	3
I. A KOR FILOZÓFIA FELFOGÁSA, AZ ISKOLAI FILOZÓFIA.....	4
II. KORNIS GYULA ELKÉPZELÉSE A GIMNÁZIUMI FILOZÓFIA OKTATÁSRÓL A FILOZÓFIA A KÖZÉPISKOLÁBAN CÍMŰ MUNKÁJA ALAPJÁN5	
1. FILOZÓFIAI OKTATÁS.....	5
1.1 <i>Filozófiai propedeutika</i>	5
1.2 <i>Szabad gondolkodás</i>	6
1.3 <i>A diákok</i>	6
2. FILOZÓFIAI SZELLEMŰ OKTATÁS	7
2.1 <i>A tantárgyak belső reformja</i>	7
2.2 <i>Természettudományok és matematika</i>	7
2.3 <i>Szellemi, humán tudományok</i>	8
3. SZELLEM NEVELÉS ÉS VILÁGNÉZET	9
3.1 <i>Az iskola szellem nevelő szerepe</i>	9
3.2 <i>Világnézet</i>	10
3.3 <i>A filozófiai oktatás prioritása és módszere</i>	11
III. KORNIS GYULA A BÖLCSESZET TUDOMÁNYOKRÓL SZEREPEÉRŐL A FELSŐOKTATÁSBAN.....	12
1. A SPECIALIZMUS PROBLÉMÁJA	12
2. A FILOZÓFIA EGYSÉGESÍTŐ SZEREPE.....	13
3. A BÖLCSELETTUDOMÁNY ÉS AZ EGYETEM ELVÁLASZTHATATLANSÁGA.....	14
4. TUDOMÁNY ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ	14
IV. NŐKÉRDÉS AZ OKTATÁSBAN.....	15
1. KÖZÉPISKOLA ÉS ÉRETTSÉGI	15
2. A NŐI EMANCIPÁCIÓ TÖRTÉNETE	16
3. A NŐI LÉLEK	16
3.1 <i>Érzelmek</i>	17
3.2 <i>Gondolkodás és intelligencia</i>	18
3.3 <i>Logika és intuíció</i>	20
3.4 <i>Megfelelő a női lélek a tudományos pályára?</i>	22
V. NŐKÉRDÉSRŐL A FILOZÓFIA ÉS A MAGAS SZINTŰ TUDOMÁNYOS PÁLYAFUTÁS KAPCSÁN.....	23
1. A NŐ MINT A TOVÁBBI FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁS TÁRGYA, ASSZONY-LÉLEKTAN.....	23
1.1 BÖHM KÁROLY ASSZONY-LÉLEKTANA	23
1.2 <i>Halasy-Nagy József a női természetről</i>	24
2. A NŐ, MINT A TOVÁBBI FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁS TÁRGYA	25
2.1 <i>A filozófusnő</i>	25
2.2 <i>Az egyetemi tanárnő</i>	26
3. A TANULÁS HÁTRÁNYAI.....	27
ÖSSZEGZÉS	28

Bevezetés

Tanulmányomban Kornis Gyula életművéből három kiválasztott mű alapján három témát kívánok elemezni. A *Filozófia a középiskolában* című műve a filozófiai és a filozófiai szellemű oktatás bevezetését sürgeti a középiskolában, amelyeknek teljes megvalósítását ugyan irreálisnak látja, hatásuk azonban szerinte lehengerlő lenne a nemzet fejlesztése terén. A *bölcsészeti kar jelentősége a tudományegyetemen* című, eredetileg beszédként előadott műve szerint a krízisekkel teli háborús helyzetben sem szoríthatóak a bölcsészettudományok másodlagos helyzetbe. A kar ugyanis elválaszthatatlan az egyetem intézményétől, éppúgy mint a filozófia a szaktudományoktól. Harmadik fő témánk pedig a *Nők az egyetemen* című műve Kornisnak, amely azt a kérdéskört járja körül, hogy kívánatos-e a női tanulók jelenléte az egyetemen belül. Alaposan igyekszik elemezni a két nem közötti különbségeket és reflektál azokra a korabeli érvekre és ellenérvekre, amely szerint a nők ugyanúgy megállják a helyüket a munka világában, mint a tudományos életben.

A huszadik század első felében hatalmas változásokról beszélhetünk, mind tudományos, gazdasági és társadalmi szinten. Az értelmiség mindig is azonnal reagált a társadalmi, történelmi és politikai eseményekre és mozgalmakra. Miközben a régi világrend átalakul és az új készülődik, a bölcsészettudósok a filozófiában és az oktatásban látják azt az összekötő erőt, amely a nemzetet, ennél fogva a tudományosságot és a társadalmat is összetartja. Mind a magas színvonalú oktatás és a tudományos pálya is azok a területek, ahol az egyén a legnagyobb szolgálatot teheti a nemzetnek és amelyeken keresztül az ország képes az ifjúság nevelése útján önmagán is javítani. A nőnemű fiatalság azonban sokáig kiszorult a közép-és felsőoktatás szférájából, ahogy a tudományos és magasrangú karrier elérése is szinte lehetetlennek bizonyult a 19-20. század fordulójáig. Szeretném bemutatni azt az inkonzisztenciát, ami a filozófia és az oktatás célja, valamint a régi berögzült nemi megkülönböztetésen alapuló oktatáspolitiká között feszül. A nemzet javítására irányuló törekvések nem járhatnak teljes sikerrel addig, amíg azok csak a népesség felére érvényesek. A régi nemi szerepek gondolatától nehezen szabadulva és a nemek közötti fizikai és mentális különbségekre reflektálva illetve ráerősítve láthatjuk majd a kor érveit a nők egyetemi jelenléte ellen.

A hazai filozofálás, az oktatás és a nőkérdés is mind-mind hosszú és gazdag szellemi hagyományra tekint vissza, az elemzést főként Kornis nézőpontjából végezzük, azonban témánk szempontjából a korszak néhány jelentős gondolkodójára szintén reflektálnunk kell.

Nevezetesen Kornis mellett Böhm Károly és Halasy-Nagy József állásfoglalására a női psziché, az intelligencia és a filozófiával való elmélyült foglalkozás kompatibilitása kapcsán. A dolgozatom nem tartalmaz kitekintést vagy összehasonlítást a filozófia oktatás vagy a nőkérdés jelenlegi állapotára. A célom csupán az, hogy Kornis munkásságán keresztül bemutassam a 20. század első felének mérsékelt álláspontját a tárgyalt témákban.

I. A kor filozófia felfogása, az iskolai filozófia

Kant különbséget tesz az iskolafilozófia, „in sensu scholastico” és a világpolgári igényű, „in sensu cosmopolitico” filozófia között (Kant, 1980, 123-128. o.). Az előbbi megfelel a filozófiai propedeutika tantárgynak, vagy Kornis másik kifejezésével élve a tudományelméletnek. Kornis definiálja a filozófia fogalmát, miszerint: *„A filozófia az egyes tudományok alapelveinek és eredményeinek egységes, ellenmondás nélküli világ- és életnézetté való összefoglalása, röviden : egységes felfogás a világról (tényekről) és az emberről (értékekről).”* (Kornis, 1910, 3.o.) Ez az elképzelés uralta a 19-20. századfordulós filozófiai önreflexiót, a kor hazai filozófusai Kornishoz hasonló nézeteket vallottak. Alexander Bernát így ír: *„A philosophiának nincsen speciális tárgya. A philosophia a tudományok tudománya, a tudás, az igazság a maga egészében.”* (Alexander, 1893, 17. o.) Ez a nézet a filozófiának egységesítő szerepet tulajdonít, valamint a szaktudományoktól elválaszthatatlanná teszi azt, *„a filozófia tartalmát az egyes tudományok kereteiből mintegy szervesen kinövő alapfogalmak és elvek alkotják”* (Kornis, 1910, 5.o.) Alexander hatása egyértelműen kimutatható Kornis munkásságában (Somos, 2019, 33-38.o.). Mégis a legnagyobb hatást Pauler Ákos gyakorolta a fiatal Kornis Gyulára. Pauler az újidealizmus szellemében tanított, valamint pedagógiai és pszichológiai kérdésekkel egyaránt foglalkozott (Somos, 2019, 40-44.o., 53.o.).

„Az ún. iskolai filozófia első meghatározása tehát az lehetne, hogy ez a filozófia nem önmagára irányul, azaz nem saját belső fel- és kiépítésével foglalkozik, hanem az oktatás egészét szolgálja.” (Mészáros, 2022) Habár az oktatás egészét szolgálja, az egyes intézmények nagyban befolyásolták a tárgy tartalmát. A lezárt rendszerek, a feldolgozott és gazdagon reflektált részletek élveztek elsőbbséget, valamint azok az elgondolások, amelyek egyeznek az intézmény értékrendjével, *„[f]őként abban az esetben – mint ez a felekezeti iskolákra érvényes –, amikor biztosíték van arra, hogy az illető filozófia nem kerül ellentmondásba az adott típusú iskola tanrendjében foglalt eszményekkel.”* (Mészáros, 2022) A hazai filozófiatanárok jellemzője az eklekticizmus, a felekezeti hovatartozásuk, s az, hogy a saját tanulmányaik és érdeklődési körük

kihat a tanításuk témájára és mikéntjére (Mészáros, 2022). Ezen kívül, európai szinten: „Az eklekticizmus meglétét támogatta az az általános európai törekvés is, hogy Kant óta a filozófia mint egész, zárt rendszer elveszítette iskolaszerű tanító és tanítható jellegét.” (Mészáros, 2022) Utolsóként meg kell említenünk a tankönyvek fontosságát és azt a tényt, hogy a századfordulón H. Joly, Szitnyai Elek és legfőképpen Kornis Gyula voltak az előírt tankönyvszerzők (Mészáros, 2022). Az egyik ilyen tankönyv *A pszichológia és logika elemei – középiskolák számára*, amelyben ugyanazzal a filozófia definícióval találkozhatunk: „Kell tehát lennie egy oly egyetemes tudománynak is, mely az egyes tudományok legfőbb elveit és eredményeit egymásra vonatkoztassa és egységesítse. Ez az egyetemes tudomány a filozófia.” (Kornis, 1911, VII-VIII.o.) A tankönyv a *Filozófia a középiskolában* című mű folytatásaként és kiterjesztéseként készült (Kornis, 1911, Előszó), majd 1942-ben a tizedik kiadása már *A pszichológia és logika elemei – a gimnázium számára* címen jelent meg.

Az „in sensu cosmopolitico” filozófiára visszatérve, „az iskolák falain kívül művelt filozófia – még akkor is, ha rendszer jellege van – élő, változó, a kultúra egészéhez közvetlenül kapcsolódó jelenség” (Mészáros, 2022). Ide sorolhatjuk hazai szinten, a filozófiai társalkodóköreket, a bölcséleti témájú folyóiratokat, monografikus munkákat és könyvsorozatokat. Saját tapasztalataim és tanulmányaim alapján, ez a filozófia felfogás egy külön tudományterület, amely más filozófusok munkájára, a világra, a változatlan lényegre és még sok más filozófiatémára reflektál. Ez utóbbit hagyományos filozófiának fogom nevezni a munkám további részében.

II. Kornis Gyula elképzelése a gimnáziumi filozófia oktatásról a *Filozófia a középiskolában* című munkája alapján

A szerző különbséget tesz filozófiai oktatás és filozófiai szellemű oktatás között (Kornis, 1910, 5.o.). Kornis támogatja a tantárgyak belső filozófiai indíttatású reformját, ezen kívül az órarendbe illesztett filozófiai propedeutika tárgyat is, amely a szaktudományok közötti viszonyokat, logikai kapcsolatokat és megegyező fogalmakat elemzi (Somos, 2019, 48-53.o.).

1. Filozófiai oktatás

1.1 Filozófiai propedeutika

A propedeutika kifejezés előtanulmányt jelent, a tudományba való bevezetést. Előismeretet az alapfogalmak és a főbb összefüggések átadása biztosít. Kornis azonban nem a szellem- és

természettudományok elsajátítása előtt, hanem közben tervezi a filozófiai propedeutika alkalmazását, valamint nem egy szaktudományon belüli, hanem azok közötti összefüggések rávilágítására. A tudományterületek közötti egységesítő tárgyat tervez bevezetni, amely rámutat a hasonló logikai mozgásokra és az osztozott fogalmakra, „[m]indegyik tudomány halad a maga útján; kell azonban egy tudománynak lenni, mely az egyes tudományokból kiemelkedő közös alapfogalmakat és elveket kritikailag megvizsgálja s egybekapcsolja, szóval a részletkutatásokba egységet vezessen be.” (Kornis, 1910, 3.o.)

Az órarendbe illeszkedő filozófiai propedeutika kétségkívül hasznos a tárgyak jobb megértéséhez, a tárgyakon belüli és tárgyak közötti összefüggések meglátásához ennek okán a világ jobb megértéséhez. Az iskola által kapott „mozaiktudást” (Kornis, 1910, 3.o.) felváltaná az egységes, több oldalról hozzáférhető információanyag, amelynek a lényegét nem a memorizálás, hanem a megértés adná. Erről így ír: „az emlékezettömés terméketlenségéből nehezen tudunk kibontakozni.” (Kornis, 1910, 6.o.) A megértés tanításával és a szabad gondolkodás elősegítésével a filozófiai propedeutika a hagyományos értelemben vett filozófia oktatásba nyújt bevezetőt.

1.2 Szabad gondolkodás

Az összefüggések meglátásának gyakorlata, valamint a nagy egész keresése mind a szabad és kreatív gondolkodást segítik elő. Amikor a diákokban kifejlődik ez a képesség, életük más területein is összefüggéseket keresnek, folyamatos reflektáltságban vannak, ennél fogva „[a] tanuló önálló szellemi munkára való nevelése voltaképp az elvont gondolkodásra nevelés.” (Kornis, 1910, 5.o.) A filozófiai propedeutika az absztrakt gondolkodás fejlesztője, ezen felül a hagyományos filozófia oktatás megelőlegezője, „ha a szaktanítás az egyesnek tapasztalati felfogásából általános fogalmakra és törvényekre vezet, a tanulóban meglesz a természetes hajlandóság hivatásbeli szakjának filozófiai tanulmányozásához és a filozófiával általában való foglalkozáshoz.” (Kornis, 1910, 6.o.)

1.3 A diákok

A huszadik század elején más iskolaszervezettel találkozhatunk, mint amelyet mi tapasztalunk bő száz évvel később. A középfokú oktatás az öttől a tizenkettedik évfolyamig tartott, tizenegyől tizennyolc éves korig. (Kováts, 1989, 75.o.) A serdülőkort teljesen felölelő időszakról beszélünk, amiből a diákok fiatal felnőttként lépnek ki. Egy intenzív fizikai és

szellemi fejlődés ez, amikor „[e]rős érdeklődés kezd ébredni e korban a filozófia kérdései iránt. Ekkor kezdenek az ifjú belső tapasztalatai tudatosakká válni, ekkor kezd nyíltabb szemmel a világba nézni, a szellemi kiskorúságból a nagykorúság küszöbére lépni, ekkor áll erkölcsi «válaszúton», ekkor indul meg valójában a saját erkölcsi gyakorlata”. (Kornis, 1910, 4.o.) Ebben a korban kezdik környezetüket kiismerni és szociális kört alakítani maguk körül, „[k]ezd kialakulni az élettől való gyakoribb érintkezése útján társadalmi érzése; a társadalmi kérdések aktualitásai, szocialisztikus megoldási formái tudatának impulzívebb jellege miatt élénken foglalkoztatják. Végül kezdi azt a műveltségi és tudományos anyagot, melyet az iskola neki nyújtott s nyújt, egymásra vonatkoztatni és bírálni. Szóval megindul bölcselkedése, önkénytelenül is filozofálni kezd.” (Kornis, 1910, 4.o.)

2. Filozófiai szellemű oktatás

2.1 A tantárgyak belső reformja

„Ez a belső reform nem azt akarja jelenteni, hogy az egyes tudományok pozitív tényeit spekulatív általános eszmékkel helyettesítsük. A filozófiai szellemű oktatásnak legfőbb célja a tanulóban annak a szükségérzésnek és törekvésnek kifejlesztése, hogy az egyes ismeretek halmazában mindig összefüggést, vezető szempontot keressen, vagy pillantson meg. Az egyes tárgyak a tények kellő tisztelete mellett az összefüggésekre, az anyagból kiemelkedő általánosabb fogalmakra is szentelhetnek időt.” (Kornis, 1910, 7.o.) Kornis elgondolása szerint a tudományok átadásánál nem csak az ismeretanyag elsajátítása fontos, hanem az ehhez szükséges egyéni gondolkodásmód berögzítése is. Ezek szerint a humán tárgyak segítik a lélektani, erkölcsi és esztétikai gondolkodásmód fejlesztését, a természettudományok pedig a logikai és ismeretelméleti tudásunkat bővítik. (Kornis, 1910, 7.o.) A tantárgyak ezen bővítése után azonban hozzáteszi: „Ez még nem filozófia ugyan, de a legalkalmasabb s leghatékonyabb bevezetés a filozófiába, melytől már csak néhány lépésnyire van a dolgok igazi filozófiai fölfogása.” (Kornis, 1910, 7.o.)

2.2 Természettudományok és matematika

A filozófia egyidős a természettudományok kialakulásával. A világin és annak részein való elmélkedés, természetleírások, kozmológia és kozmogónia a filozófiai hagyomány hatalmas szeletét adják ki. Ez az összefonódás sosem vált szét, a modern logika a matematikára épült, az utóbbi gondolkodásformáját a filozófiai reflektálások során is alkalmazzuk (Kornis, 1910, 7.o.), a matematikai módszer rendületlenül népszerű eljárás a filozófia különböző ágaiban (Kornis, 1910, 9.o.). A természettudományok leíró és rendszerező funkciójának kiterjesztése az élet más területeire ugyancsak hasznos az életben való eligazodáshoz (Kornis, 1910, 8.o.). „De nem

elégleges a dolgok jelenének pontos leírása; az a kérdés ezután, hogyan lett a természet. Ez rávezet a változás, különösen a fejlődés egyetemes gondolatára.” (Kornis, 1910, 8.o.) A természettudomány és a filozófia közös célja ennél fogva: *„tényeket tudatosan megfigyelni s ezekből következtetéseket vonni s ezáltal önállóan gondolkodni.”* (Kornis, 1910, 8.o.), ezen kívül a dedukció és a tiszta ész használat révén megismerni a világot (Kornis, 1910, 13.o.).

Kornis sok javaslatot tár az olvasó elé, amelyekkel a természettudományos oktatást kiegészítéssel láthatnánk el: a ténytörvények és a normatív törvények közötti különbség felvázolása (Kornis, 1910, 9.o.), az indukció és a dedukció szemléletesebb ismertetése (Kornis, 1910, 9-10.o.), a kauzalitás és a hipotézis elméletek bővebb kifejtése (Kornis, 1910, 10.o.).

A matematika oktatás és a matematikáról való oktatás is felettebb fontos, *„itt érzi legjobban a tanuló, hogy vannak a gondolkodásnak változhatatlan normái, melyek büntetés nélkül át nem léphetők; a legkisebb eltérés azonnal megboszulja magát; itt látja be, hogy ezek az ő elméjéből folynak, melynek ugyanazok a törvényei, mint tanárának, társainak, az egész emberiségnek gondolkodásáé; szóval, hogy az ismerésnek változhatatlan, felfüggeszthetetlen struktúrája van, a priori elemei vannak.”* (Kornis, 1910, 13.o.). A világlátásunkra, a gondolkodásunkra és még a nyelvhasználatunkra is pozitív hatást gyakorol a matematika tanulás, mint tér és időszemléletet előfeltételező, dedukciót alkalmazó önálló tudomány. (Somos, 2019, 49.o.) *„A matematikai oktatás különösen fontos a szabatos, logikus gondolkodásra és beszédre való nevelésben.”* (Kornis, 1910, 14.o.). *„Nem csekély mértékben növeli a matematikai oktatás a tanuló szellemi látókörét, a tudományról s általában a tudásról táplált fogalmát”* (Kornis, 1910, 14.o.)

2.3 Szellemi, humán tudományok

A humán tudományok alá tartozó nyelvten, irodalom és történelem alkotják Kornis következő elemzésének tárgyát. Természetesen ezen az oldalon is alkalmazhatunk bővítéseket, hisz a politikára, a történelemre, a nyelv szerkezetére, működésére, céljára és mibenlétére irányuló elemzések terjedelmes filozófiai hagyományt tesznek ki. Ezen felül a szépirodalmi műfajok, írási stílusok és a filozófiai tartalom megszámlálhatatlan módon ötvöződött az évezredek során.

A nyelvten oktatása során Kornis véleménye szerint, hangsúlyozni kell a logikai szerkezet és a lelkiélet hatásai által bekövetkezett nyelvszerkezeti változás jelentőségét (Kornis, 1910, 16.o.). Az irodalmi műveltség elsajátítása kitágítja a tanulók látókörét az etikai és esztétikai tapasztalatokkal is (Kornis, 1910, 17.o.). Az irodalomtudomány, tekintvén, hogy

szépirodalommal, vagyis művészettel foglalkozik, nem csak tudást és információ anyagot szolgáltat, hanem művészeti élményt is. A megélttség, a belehelyezkedés fontos pszichológiai folyamatokat is mozgósít az olvasóban, „*a nyugodtan, fontoltan olvasott költői művek nagyon alkalmasak arra, hogy az ifjút belső, lelki világának tudatára ébresszék, annak gazdagságát közvetve feltárják, hogy esetleg a jellemzett alakokkal magát vagy másokat összehasonlítsa, röviden: a lelki jelenségeket tudatosan megfigyelje.*” (Kornis, 1910, 17.o.). Kornis annak a lehetőségét hiányolja, hogy a diákok magukévá tudják tenni az irodalmi alkotásokat: „*Mind az antik, mind a modern Írásművek nemcsak mint tények tárgyalandók, hanem a világnézet etikai és esztétikai elemeinek szempontjából is. A költői művet mint erkölcsi és művészi terméket kell éreztetni és értetni : mi az erkölcsi jelentése s mi szép van benne ? E kérdéseket nem a priori a tanárnak kell eldönteni, hanem kellő irányítás mellett magával a tanulóval kitaláltatnia, illetőleg kiéreztetnie.*” (Kornis, 1910, 18.o.)

A történelem oktatás kritikája szerint túl sok az adat, a történelem nem csak évszámok és viszályok halmaza, „*sok van benne a hatalom történelméből, de kevés a kulturember kialakulásából, a szellem fejlődéséből. A történelmet elnyeli a politika.*” (Kornis, 1910, 20.o.). „*Mennyiben fejleszti a tanuló világnézetét a nagy hadverők hadi csillogásának bármily élénk festése ?*” (Kornis, 1910, 20.o.) „*Vajjon ezeknek hadi példatárából meritse-e a tanuló, mint kulturember a maga ideáljait, vagy azokéból-e, akiknek nevét csak nagy ritkán hallja : Kopernikus, Galilei, Kepler, Descartes, Newton, Franklin, Volta, Lavoisier, Davy, Arago, Ampère, Faraday, B. Mayer stb. ?*” (Kornis, 1910, 20.o.) Kornis ellenvetése szerint a politikai adathalmazból elveszik a fejlődés, továbbá a fejlődést előidéző munka bemutatása. A huszadik századi munkaeszmény támogatására Kornis álláspontja szerint hasznos lenne a diákokat a munka fontosságára nevelni, hogy azok később aktívan munkával fejlesszék a társadalmukat. (Kornis, 1910, 21.o.). „*Tudatára kell ébreszteni az ifjút annak, hogy létének mikéntje sok tekintetben a társadalomtól függ, amelynek kebelén belül él s hogy e társadalom alakításába ő is be fog folyni; ne hagyja el az iskolát polgári jelentőségének tudata nélkül. Meg kell ismerkednie a társadalmi folyamatokkal, hogy mint polgár tudja kötelességét, érzéke legyen egy becsületes szociális taktika iránt.*” (Kornis, 1910, 25.o.)

3. Szellem nevelés és világnézet

3.1 Az iskola szellem nevelő szerepe

A középfokú oktatás célja nem csak tudás és műveltség átadása, hanem a diákok szellemi nevelése is, „*[i]tt van a fontossága annak, hogy a középiskolai oktatás, ahol csak teheti,*

alkalmas módon a tanítványokba egy kis társadalmi életfilozófiát oltson, humanizálja a nevelést, a szó nemes értelmében liberalizálja az elméket.” (Kornis, 1910, 25.o.). A szabad gondolkodáson és a világban való tájékozódás képességén kívül erkölcsi értékeket is átad egy ideális iskolarendszer, *„az ember lelki természete is utat mutat arra, hogy a tanítás nem nyugodhatik a természeti és történeti tények pusztja közlésén és kényszerű reprodukcióján, hanem az a kötelessége, hogy a tanuló természetes pszichikai fejlődésének céltudatos segítőtársa legyen.*” (Kornis, 1910, 26.o.). Főleg a történelemtudományba illesztett etika szolgálna arra, hogy a szociális érzéket, a szolidaritást és a kötelességtudatot fejlessze (Kornis, 1910, 25.o.).

Kornis újból hangsúlyozza, a középiskolák célja egy világnézettel rendelkező, erkölcsi nevelésben részt vett és szellemi munkához szokott fiatal felnőttek kinevelése, *„az értelmi foglalkozásban való örömré, a spontán szellemi munkával járó gyönyör élvezésére való nevelés; így szokik a filozófiai szellemű oktatás által a tanuló a rendszeres szellemi munkához, aminek elérése a középiskolának voltaképi célja.*” (Kornis, 1910, 26.o.) Azonban ő is belátja, hogy az oktatásügy jelenlegi állapotában ezek a tervek kivitelezhetetlenek: *„Ez az oktatás egyenlőre csak ideál, a középiskola jelenlegi időbeosztása, tanításterve s a mai tanárképzés mellett csak kis mértékben valósítható meg (...)”* (Kornis, 1910, 27.o.)

3.2 Világnézet

A filozófiai oktatás általi világnézet kialakulása a fiatalokban Kornis egyik legfontosabb célja. Miben különbözik ez más fajta világnézetektől? Hiszen olyan emberek is magabiztosan járnak a világban, akik nem vettek részt filozófiai oktatásban, mégis kiismerik magukat, látják az összefüggéseket és egyéni szempontokat követve élik az életüket. Nem tartalmi különbségről beszélünk, hanem az öntudatosság fokáról. Pauler Ákos megkülönböztetését átvéve, *„(Pauler Ákos) [h]elyesen különíti el a világnézet és a filozófiai álláspont fogalmát egymástól. Szerinte filozófiai álláspontja van annak, ki világnézetét módszeres úton nyerte; míg a tágabb értelemben vett világnézet nem kíván egyebet, mint hogy bizonyos vezérlő szempontokkal rendelkezünk, melyek szerint csoportosítjuk összes ismereteinket és értékeléseinket.*” (Kornis, 1910, 26-27.o.)

3.3 A filozófiai oktatás prioritása és módszere

Fontos kérdés a továbbiakban az, hogyha megvalósul a filozófiai propedeutika oktatása, akkor legyen-e, ha legyen akkor melyik legyen a domináns filozófiai ág, amelyre az elemzések alapulnak. Logika, pszichológia, ismeretelmélet, esztétika, metafizika és etika (Somos, 2019, 51-52.o.) is lehetne az a kiindulópont, ahonnan a fogalmak elemzésre kerülnek vagy az összefüggések feltáródnak. Kétségtelen, hogy mindegyik megközelítésmódból profitálhatnak a diákok. Bármelyikre is kerül a választás, az órának kizárólag propedeutikusnak kell lennie, nem a tudományág bemutatása a cél, főleg nem egy filozófiatörténeti áttekintés – amelyről Kornis így ír: *„A filozófia története összefüggő, rendszeres tanításának a középiskolában nincsen helye.”* (Kornis, 1910, 53.o.) *„Egyébként is mi lehetne a filozófia története propedeutikus keretben? Egy csomó név- és címfelsorolás, mely a nagy nevekkel való dobálózásra szoktatná csak az ifjúságot; tanítása kénytelen volna a felületen mozogni, mert ugyan mikép lehetne azt a rengeteg előismeretet s magyarázatot igénylő sokféle filozófiai rendszert egy év alatt alaposan elraktározni?”* (Kornis, 1910, 53.o.) Az előbbi kérdésre választ is ad a szerző: *„A filozófiatörténet elemeinek nem rendszeres, hanem alkalmi tanítása nagyobb nehézség nélkül beilleszthető a többi propedeutikus diszciplína keretébe.”* (Kornis, 1910, 54.o.) A hagyományos filozófia oktatás helyszíne az egyetem, a gimnáziumi propedeutika erre nyújt bevezetést (Mészáros, 2022).

A filozófiai propedeutika módszerére több lehetőség adott. Egyfelől lehetnek olvasmány központúak vagy szerveződhetnek dialógusba. Kornis az utóbbit preferálja, szerinte az olvasmányok nehézséget okozhatnak a diákoknak, főleg ha az nem az anyanyelvünkön íródott, valamint ezzel csak elveszünk a diákok így is csekély idejéből (Kornis, 1910, 57-58.o.). Ezzel szemben a dialógus, a kérdezés és a felelet jobban megfelel a szokratikus filozófiai módszernek. Ennek a módszernek az értéke abban áll, hogy a diákok szabadon tehetnek fel kérdéseket és fogalmazhatnak meg maguknak válaszokat: *„Ezek az egész véletlennek látszó felfedezések, az összefüggések hirtelen megpillantásai különösen akkor értékesek, ha a tanulók spontán kérdésére adott feleletek, mert ezeknek érdeke magukból a tanulókból fakad s így ők is élvezik azt az entuziazmust, mely problémák megpillantásával és megoldásával jár.”* (Kornis, 1910, 58.o.)

Ez a tanóra különbözne az összes többitől, *„[a] propedeutika tehát nem nagyhangú előadások sorozata, melyekre a tanulók odahallgatnak, nyugodtan ülnek — és másra gondolnak, hanem a tárgynak magukkal a tanulókkal sok példán való át- meg átdolgozása, kifogásaikra és*

kétségeikre való többszöri kitérés, melyekre célzatosan nyernek alkalmat a kérdések föltevése által.” (Kornis, 1910, 58.o.)

III. Kornis Gyula a bölcsészet tudományokról szerepéről a felsőoktatásban

Az első világháború végét pár hónappal megelőző beszédben Kornis a bölcsészkar jelentőségét veszi védelem alá. A Pozsonyban megalakult kar alacsony költségvetéssel dolgozott, de munkássága ennél fontosabb volt (Kornis, A tudományok egysége és az egyetemek egysége, 1927, 245.o.). A technika fejlődésével a 20. században a reáltudományok kerültek a középpontba, ezen felül a háborús krízishelyzet is elsősorban főleg az orvosok és a mérnökök kitermelésére szorítkozott. A bölcsészettudományokat az a veszély fenyegette, hogy eltűnhetnek az egyetem falai közül. A bölcsészettudományokon belül a filozófia oktatás változó tendenciáit mutatja be a szerző az évszázadok folyamán. Kornis filozófia-és szellemtörténeti szempontok alapján veszi vizsgálat alá a bölcsészettudomány múltját és jelenét, miközben azért harcol, hogy ez a történelem ne szakadjon itt véget.

Fontos, hogy észben tartsuk Kornis filozófia definícióját, annak ellenére is hogy létezett és létezik hagyományos filozófia, mint egyetemi képzés, Kornis a tudományelmélet oktatása mellett áll ki. Hiszen a filozófiának ez az értelmezése, az egyetemesség, az összekapcsolódás és az egység érzetét adja, amelynek tökéletes helyszíne az egyetem *„a philosophia egyetemes tudományi természetének épen az egyetem általános tudományos természete felel meg.”* (Kornis, 1918, 16-17.o.)

1. A specializmus problémája

A középkori egyetemi oktatás alapját a filozófia öse, a bevezető bölcsészeti fakultás, a *facultas artium* adta (Kornis, 1922, Előszó). A hét szabad művészetként is emlegetett tanulmányok magukba foglalták a nyelvtan, retorika, dialektika, csillagászat, aritmetika, geometria és a zene tudományát. Majd a szaktudományok lassan kiszorították a bölcsészettudományt a katedrákról. Kornis a német idealizmus legnagyobb gondolkodói mellé áll, amikor azt mondja, a bölcsészettudományoknak fontos feladata van a egyetemi oktatásban, ez pedig a szaktudományok összetartása: *„Abból a gondolatból indultak ki, hogy valamennyi ismeret szerves egységet, totalitást alkot, melynek minden kis része az egésznek szervezetét visszatükrözi. Az a tudomány, melytől a philosophiai kar nevét vette, adja meg — legalább eszményben — az egyetemi tanulmányozás sajátos, a szakiskolákétól elütő természetét.”*

(Kornis, 1918, 7.o.) A tudományterületek kisebb területekre oszlanak, specializálódnak és többé nem lépnek fel a teljesség igényével. A pozitívizmus szellemében a legnagyobb erőre kap a specializmusra való törekvés (Kornis, 1918, 10.o.).

Ez a differenciálódás számos veszélyt rejt magában. Először is ez a kaotikus egymásmellettiesség nem illik az egyetem intézményének eszményéhez, „*így az egyetem, mely már nevével, az universitas litterarum-mal, is a tudás szerves egységét képviselte, maga is szakiskolák koordinációjává törpül : oly épületté, melynek minden szárnya más és stílusban készült, melyet semmiféle álláspontból sem lehet egységesnek látni.*” (Kornis, 1918, 10.o.) A modern kor beköszöntével a tudományok hatalmas méretű és gyors fejlődésen mentek át, az információk megszorodtak, a technika szakadatlanul fejlődik. A huszadik század tudományos közegében nem az volt a cél, hogy a művelt ember mindenhez értsen, vagy hogy átfogó ismeretekkel rendelkezzen, hanem hogy egy területen belül jól eligazodjon. Ennek a hátránya abban áll, hogy specifikus tudású szakemberek között nehéz a kommunikáció, valamint hogy a világ nincs annyira szétzördve, mint azt az egyetemi karok és szakok éreztetik, ezek a kis tudomány specializációk egy idő után terméketlenek lesznek (Kornis, 1918, 9-11.o.).

2. A filozófia egységesítő szerepe

A *Filozófia a középiskolában* című írása után nyolc évvel, immár egyetemi szinten, a német idealizmus gondolkodóival megegyező állásponton van. A filozófia összekapcsolja és egy közös organikus egésszé formálja a szaktudományokat és a különböző tudományágakat. Itt nem a filozófiai oktatás bevezetésén van a hangsúly, hisz az egyetem lehetőséget ad a hagyományos filozófia elsajátítására, amelyre a középiskolai keretek között nem volt mód. Kornis a filozófia oktatás kiszorítását próbálja megakadályozni, nem azt bevezetni, hiszen az egyetem a bölcslettudomány hagyományaira épült, de a szaktudománycentrikusság és az akkori háborús helyzet nem priorizálta a filozófia tanítást. Ebben a helyzetben tehát nem a filozófia kiterjesztése, hanem a védelme áll a szerző szándékában.

Érvelésében visszatér a fentebb már használt szinonimájához, a tudományelmélethez (Kornis, 1918, 11.o.) és téziséét az egyetem szintjére is kitérítve, „*[a] philosophiának törekvése itt a tudás öntudatosítása, saját magáról való tudása.*” (Kornis, 1918, 12.o.) Súlyos ismeretelméleti és tudományfilozófiai kérdésekre nem adnak választ a különböző tudományágak, ahogyan nem nyújtanak segítséget sem a specializációk közötti összefüggések megértésében sem (Kornis, 1918, 12.o.). Kornis tudja, hogy nem lehetséges minden tudás átadása, valamint az egyetemnek

nem csak az információközvetítés az egyetlen célja, hanem a kutatás és a tudományos módszer tanítása is: „*Nem az a fontos — amint ezt már sokszor hangsúlyozták — az egyetemi oktatásban, vajjon mit és mennyit közöl a tudományból, hanem az, hogy megmutassa, miképpen készül az ismeret, mint tudományos eredmény.*” (Kornis, 1918, 13.o.)

3. A bölcslettudomány és az egyetem elválaszthatatlansága

A tudományelmélet összetartó erejének jelentősége sokrétű. Egyfelől nem hagyja a szaktudományok túlzott atomizálását, szétesését. Másrészt egyben tartja az egyetem intézményét is: „*A philosophiai kar jelentősége ebből a szempontból éppen abban rejlik, hogy a tudományos közösségnek értelmét, melyet a tudományegyetem eddig képviselt, továbbra is megőrzi és képviseli.*” (Kornis, 1918, 11.o.) Harmad részről egy ennél is nagyobb egész összetartásra kell törekedni, ahogy azt már Kornisnál láthattuk a végcél mindig a nemzet fejlesztésére irányul, „*a philosophiai studium, melytől a kar nevét kapta, a specialismus mai korában továbbra is megakadályozza, hogy az egyetem szakiskoláknak csupán a külső adminisztratív keretek által összetartott chaoszává zülljön szét, ami nagy veszedelem volna nemcsak az egyetemre magára, hanem általában a nemzeti műveltségre is.*” (Kornis, 1918, 11.o.) Nem csak a tudományelmélet nélkülözhetetlenségét hangsúlyozza a szerző, a logika, metafizika és az etika jelentőségére sem hunyhatunk szemet. A logika (Kornis, 1918, 12-15.o.) a tudományos módszert képviseli, az analízist, az evidencia keresését. Az ok-okozati és más összefüggések elveszhetnek az aprózódott tudományágakban, ezeknek az újraszervezését segítené elő a logika (Kornis, 1918, 14-15.o.). A tudományközpontúságtól elfordulva, a metafizika következik: „*A philosophia azonban nemcsak mint tudománytan, hanem mint a világnak és életnek egyetemes elmélete is, mint világnézettan, azaz metaphysika is összetartó kapcsa a különféle tudományterületeknek.*” (Kornis, 1918, 15.o.) Miután a részekre esett tudományosságot a logika eszközeivel egymáshoz kapcsoltuk, egy nagy egésszé kell azt formálnunk, ilyen egész a világ, az ember, az élet vagy az igazság.

4. Tudomány és az első világháború

Az első világháború közben íródott, pozsonyi Erzsébet-tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának megnyitása alkalmából tartott egyetemi közgyűlésen elmondott beszédet vettük elemzésünk tárgyává (a pozsonyi egyetem rövid története: Kornis: Magyarország közoktatásügye a világháború óta, 1927, 208-209.o.). Az idő és a hely is felettebb fontos, a háborús helyzet létrejöttékor mindig a praktikus tudományok élveztek

elsőbbséget, a humán tanulmányok haszontalanná váltak, elsősorban azok, amelyek szabad gondolkodásra és toleranciára tanítanak. Kornist azonban pont a háborús helyzet erősítette meg abban, hogy az alkalmazott, gyakorlati filozófiát sokra értékeli (Somos, 2019, 79.o.). Ezen felül az technika fejlődésével nagy veszély fenyegette a filozófia fennmaradását, az aprózódott szaktudományok seregével szemben *„így a filozófia egy méhkashoz kezdett hasonlítani, melyből a méhrajok egymásután kivonultak s lakatlanul hagyták”* (Kornis, 1922, 238.o.)

Kornis nem csak a humán tudományokat féltette, hanem az egész európai tudományos életet. A *tudomány és háború* című esszéje 1915-ben keletkezett, amelyben kifejti azon aggodalmát, hogy az internacionális tudásfolyam a világháború következtében megszűnik (Kornis, 1915, 220.o.). A tudósok, felsőoktatási intézmények és akadémiák megszakítják egymással a kapcsolatot, bizalmatlanokká vagy nyíltan ellenségessé válhatnak.

IV. Nőkérdés az oktatásban

1. Középiskola és érettségi

„Kultúrpolitikánknak külön nagy fejezete a nőnevelés kérdése. A nők intenzívebb részvétele a tudományos és művészeti életben, a közoktatásügyben, gazdasági szakhivatásokban, hivatalokban, mind több leánynak gazdasági önállósodása s a család házi munkájából való kiválása kultúrpolitikánkat új problémák elé állította. A modern nő új életformái új iskolatípusokat, illetőleg a meglévőknek módosítását követelik.” (Kornis, 1925, 45.o.) A 19. században fokozott egyenjogúsítási mozgalmak és törekvések ütötték fel a fejüket, amelyek a munkaerő piacba és az oktatásba való beillesztését követelték a nők részére.

Hazánkban 1875-ben megalakult az első középfokú leányiskola Budapesten - amely a fiú gimnázium vagy reáliskolával volt egyenértékű – ám az itt tanuló leányok érettségi bizonyítványt nem szerezhettek. 1895-ben vált elérhetővé az érettségi letétele, a bizonyítvány megléte a felsőoktatásba való belépés kritériuma. *„Az iskola feladata olyan általános műveltség nyújtása volt, mint amelyet a férfiak a gimnáziumokban és reáliskolákban szerezhettek, de elsősorban a női élethivatáshoz szükséges ismeretekre helyezték a hangsúlyt.”* (Kováts, 1989, 89.o.) A női egyéniség és a női tulajdonságokhoz való igazodás szempontjából, a leánygimnáziumokban nagyobb szerepet kapott a művészet tanítása (Kováts, 1989, 90.o.) Kováts Gyuláné statisztikai adatai szerint 1924/25-ben 31 leány középiskola volt, ebből 27 leánygimnázium nagyjából 10 000 tanulóval (Kováts, 1989, 92.o.) (a középfokú

leányiskolákról bőven Kereszty Orsolya: *Nőnevelés és nemzetépítés Magyarországon 1867-1918* című munkájában olvashatunk).

2. A női emancipáció története

Kornis rendkívül sok ismerettel rendelkezik a nemzetközi nemi egyenjogúsági mozgalmakkal és rendeletekkel kapcsolatban, ahogyan a hazai nőnevelés történelméről is. Ez utóbbiról részletesen olvashatunk *A magyar művelődés eszményei 1777-1848* második kötetében, ahol a középkortól mutatja be a lányok és nők neveltetését és tanulási lehetőségeit. A 19. századi individualizmus, valamint a gazdasági-politikai helyzet nagymértékben felgyorsította a nők egyenjogúsítását előidéző intézkedéseket. Minden embernek vele született joga a tudásszerzés valamint az életben maradás. Egy fokozottan iparosodott korszakban, ahol egy kereset nem volt elég a családfenntartásra, így az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Európa számos egyeteme kitárta kapuit a nők előtt is. Hazánkban I. Ferenc Józsefnek és Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter 1895. november 18.-án kelt elhatározása tette lehetővé, hogy az érettségi bizonyítvány meglétével és az egyetem engedélyével a társadalom eddig onnan kirekesztett tagjai és felvételt nyerhetnek a felsőoktatásba (Kornis, 1925, 7.o.).

A művelt nőknek sok erénye van, az iskolázottságuknak megfelelő pozíciók ellátásával anyagilag képesek támogatni a családjukat és önmagukat, ugyanakkor értelmük és tehetségük révén a gyermeknevelésben is jeleskednek - írja Wlassics Gyula (Kornis, 1925, 8.o.). Azonban még nem beszélhetünk teljes egyenjogúságról, csak a „legkiválóbb” nők nyertek felvételt, akik szorgalmasak, kiváló érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek és akiknek az egyetem vagy a miniszter engedélyt adott (Kornis, 1925, 7-8.o.). Ezen felül csak bizonyos képzésekben vehettek részt, amelyek az orvosi (főképp nő- és gyermekorvosi), a gyógyszerészeti és a tanári pálya (de fiú gimnáziumokban nem taníthattak) (Kornis, 1925, 8.o.).

Kornis statisztikai adatokkal rendelkezik a budapesti egyetem nő tanulóinak létszámával kapcsolatban: a bölcsészkaron Magyarországon először az 1896/7-es tanévben 3 bölcsészethallgató nő jelentkezett. 1899/900-ban 14, 1900/901-ben 57, 1905/6-ban 131, 1910/11-ben 172, 1914/15-ben 293, 1920/21-ben 504, 1923/24-ben 533, 1924/25-ben 471 női tanuló nyert felvételt a budapesti egyetemre (Kornis, 1925, 9.o.).

3. A női lélek

A női egyenjogúsági mozgalmak gyorsan növekedtek, hiszen a gazdaságnak szüksége van a női munkavállalókra. A középosztálybeli lányokat az alacsonyabb társadalmi rétegbe való lecsúszás veszélyezteti, ha nem képesek magukat fenntartani, hisz az első világháborúban

megcsonkult családok nem számíthatnak többé a férfi tagokra a családfenntartáshoz. Ezek megállapítása után következik a mű fő része, vajon a női lélek megfelelő-e a számukra megnyílt karrierrek betöltésére? (Kornis, 1925, 12.o.)

Kornis erős pszichológiai érdeklődéssel rendelkezik, ebben a művében a tudományos közösség által elismert főleg német pszichológiai kutatásokra támaszkodik. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy szemléletmódjának alapját meghatározzák az általánosítások és előítéletek, ezekkel hol egyetért hol vitára száll velük. A következőkben az érveket és ellenérveket vizsgáljuk, de mivel a szerző gondolkodásmódja az oktatás tekintetében változatlan marad az életműve során, így a *Filozófia a középiskolában* és *A bölcsészeti kar jelentősége a tudományegyetemen* című műveiben szereplő gondolatokat is felhasználjuk az érvelés alátámasztására vagy cáfolására.

3.1 Érzelmek

Fokozott emocionalitás figyelhető meg a társadalom női tagjai között. A férfiakhoz hasonlítva, mélyebb és gazdagabb érzelmi életet élnek, érzékenyebbek és ingerlékenyebbek, végletekre hajlók (Kornis, 1925, 14.o.). A szerző szerint a fokozottan intenzív érzelmek a fantáziát táplálják, amely így erősebb a nők körében (Kornis, 1925, 14.o.). Az élet konkrétumai által előidézett erős érzelmek jelenléte és megélése általánosságban női sajátosság, a természetük része, ennél fogva a konkrétumtól különböző absztrakcióhoz nem vonzódnak. Az absztrakciótól és analízistől való idegenkedést a szerző a legegységelműbben kezeli, az előbbi alatt egyszerűen minden olyat ért, amely nem a hétköznapi élet konkrét szituációit jelöli. Azonban arról, hogy a konkrét szituációk erős érzelmi reakciókat váltanak ki, a szerző túl gyorsan következtet arra, hogy az absztrakt dolgok szemlélése nem vált ki hasonló érzelmeket a szemlélőből.

A *Filozófia a középiskolában* című munkában olvashattuk a dialogikus filozófiai propedeutika oktatás előnyei között a érzelmeket előhozó oktatás fontosságát (Kornis, 1910, 58.o.). A tanulás, tudás és megértés élvezetet adó, lelkesítő ugyanakkor frusztráló és idegesítő, s bár sokszor unalmas mégsem teljesen érzelem nélküli cselekedet. Kornis rájön, hogy ebben a megfogalmazásban az absztrakt gondolkodás képessége és az erős emocionális nem zárják ki kellőképpen egymást, ezért rövidre zárja- „(absztraktum) az érzelmi hatás szempontjából nem tud náluk versenyezni a konkrétummal s így az érdeklődés fölkeltésében alul marad.” (Kornis, 1925, 15.o.) Tudós emberként mégsem tagadhatja teljesen a gondolkodásból, mentális tevékenységekből származó érzelmek létezését, ezt egyszerűen a férfi jogkörébe húzza át „[a]z intellektuális, vagyis a tiszta gondolkodást kísérő logikai érzelmek is viszonylag kisebb

jelentőségűek az átlagos nőnek, mint az átlagos férfinak lelki életében.” (Kornis, 1925, 15.o.)

Logikai érzelmekről nincs szó a szöveg további részében, ez a kijelentés csak arra szolgált, hogy éreztesse a nők érzelmesek addig a pontig, amíg az nem a gondolkodásra vagy egyfajta mély elmélkedésre vonatkozik, onnantól az logikai érzelem, amely férfi sajátosság.

Az akarat tekintetében, a nők cselekvését inkább irányítják az érzelmek, mint az értelmi megfontolás (Kornis, 1925, 16.o.). Ahogy akaratuk is kiszámíthatatlan és csapongó, úgy igazságérzetük is erősen szubjektív, ennek okán a valóság eltorzítására hajlamos (Kornis, 1925, 17-18.o.). Mi mellett foglal állást Kornis, a nőkben megvan-e az igazságra való hajlam vagy sem? *„Sokszor szemükre vetik a nőknek, hogy kisebb bennük a kötelességérzés, igazságosság s igazságszeretet. Ezt a női lélek mélyebb és tüzetesebb megfigyelése éppen nem igazolja.”* (Kornis, 1925, 17.o.) -írja, majd egy oldallal később- *„Igen járatos felfogás az, hogy a nőkben nagyobb a hajlam a hazugságra, eltitkolásra, ravaszságra, tettetésre, képmutatásra, az őszinteség hiányára, raffináltságra, mint a férfiakban, kisebb bennük az igazságszeretet és becsületesség. Itt is túlzással állunk szemben, bár meg kell engednünk, hogy fokozott szubjektivitásuk, nagyobb érzelmességük az igazmondásra, a tények hű előadására, a belsőnek megfelelő külső viselkedésre nézve nem kedvező.”* (Kornis, 1925, 18.o.) Látszólag önellentmondásba került a szerző, ugyanakkor hozzárakja, az igazság elferdítése szerinte jellemző a társadalom nő tagjaira, de az nem teljesen természetükből, hanem a történelmi-társadalmi befolyásokból eredeztethető, ahol a ravaszság az önvédelem egyik eszköze (Kornis, 1925, 18-19.o.)

Még néhány női sajátosságot nevez meg a szerző, amelyek - Kornis véleményével ellentétesen - megfelelővé teszi a nőket a magas tudományos pályára. A társas érintkezésre való hajlandóság (Kornis, 1925, 17.o.) nagymértékben segíti egy tudós munkásságát, a folyamatos visszacsatolások, kritika és támogatás vitathatatlanul pozitívum. Nagyobb közlő kedvük van, szenvedélyesen és sokat beszélnek, amely a tanítás és az előadások tartásakor hasznos (Kornis, 1925, 17.o.)

3.2 Gondolkodás és intelligencia

Az érzéki szemlélet és az emlékezet kapcsán Kornis az előzőleg már megállapított alapigazsághoz nyúl vissza. A felfokozott érzelmi képesség alapozza meg az érzéki észrebevést, amikor a figyelem tárgya valamilyen érzelmet vált ki a női egyenből, akkor érdeklődése pontosabban megfigyeli azt. Ez nem jelenti azt, hogy szemléletük jobb a férfiakénál, hiszen ami nem esik érdeklődésük tárgyává, arra gyengébb megfigyeléseket végeznek, így *„[A] nők szemlélete, mint láttuk, egyenetlen: ahol érzelem és élénk érdeklődés játszik közre, ott pontos*

és aprólékos a szemléletük.” (Kornis, 1925, 19.o.) Ez jellemző az emlékezetre is, mint régi szemléletekre, azokhoz amelyekhez erős affekció társul könnyebben felidézhető (Kornis, 1925, 19.o.). Ennek hátránya az, hogy az olyan tárgyakhoz, amelyekhez nehéz érzelmeket fűzni, a női lélek nehezen kapcsolódik. Legfőképpen absztrakt entitásokról beszélhetünk ebben az esetben, számokról és betűkről, amelyek a való életben mint matematika, történelmi évszámok és helyesírás szabályaiként alkalmazunk. Hogyan támassza alá Kornis ezt az elméletét? Annak ellenére, hogy az iskolákban remek eredményekkel végeznek a lány diákok, sokszor fiú társaikat felülmúlva, az emlékezetükben fellelhető tudást szorgalmas tanulásuk révén szerezték meg, nem belső tehetséggel. S bár az több adatot memorizáltak, a szerző szerint *„a nők fokozottabb kötelességérzése és szorgalma azt a látszatot kelti, mintha jobb emlékezetük volna, mint a férfiaknak.”* (Kornis, 1925, 20.o.)

Az intelligencia tekintetében először is definiálja a fogalmat, *„amit intelligenciának mondunk, a lelki tevékenységeknek olyan bonyolult szövedéke, hogy a maga egészében az értékelés szempontjából így szembe nem állítható”* (Kornis, 1925, 21.o.). Miután kijelentettük, hogy nem tudjuk pontosan meghatározni a fogalmat mégis összegyűjtöttünk néhány dolgot ami az intelligencia fogalomkörébe tartozik, ezek a kultúraalkotás, zsenialitás, műveltség, eredeti gondolatok (Kornis, 1925, 20-22.o.). A felsoroltak mind a férfiakra jellemzőbb, a történelmi tényekből és pszichológiai vizsgálatokból kiindulva. A világtörténelem elsősorban zseniális férfi alakokat sorakoztatott fel az emberiség létrejötté óta. Kornis álláspontja szerint ez nem a társadalom vagy a történelem hibáiban keresendő, hiszen előfordultak olyan korszakok, ahol szabad és támogatott volt a nők oktatása, hogy mégsem beszélhetünk több női zseniális alakról, az a női természetben keresendő (Kornis, 1925, 21.o.). S bár az erősen behatárolt lehetőségek között mozgó női tanulók az utóbbi évtizedekben bebocsátást nyertek az oktatás igazi platformjaira és a két nem közötti eredmények többnyire megegyezők, ez a tudás iránti vágy rossz helyről jön. A tanulásra való motiváció azonban semmilyen szinten sem kötődik egy személy intelligenciájához. Kornis úgy gondolja, hogy a történelem vizsgálatával, a professzorok véleményével és a mindennapi élet tapasztalatainak tudatában kijelentheti, az tudományos tevékenységére vonatkozóan intelligencia csak a férfiban van jelen (Kornis, 1925, 27.o.). Rájuk jellemző az önálló, kritikai, kreatív gondolkodás és kutatás, a tudomány szeretete és az eredeti gondolatok megjelenése (Kornis, 1925, 22-27.o.). A tudomány területe természetellenes közeg a nők számára, a női lélekhez nem illik az absztraháló, analizáló és teremtő tudományosság (Kornis, 1925, 27.o.).

„A fiú- és leánytanulók nagy tömegén végzett enquéte-szerű vizsgálatok szerint a leányok rendesen szorgalmasabbak és buzgóbbak, kevésbé lusták, figyelmesebbek, engedelmesebbek, nagyobb becsvágyúak, a tanulásban fogékonyabbak, az iskolai munkában pontosabbak, az idegen nyelvekből való fordításban ügyesebbek, mint a fiúk. Mindezek a jó tulajdonságaik azonban inkább fokozott kötelességtudatukból és ambíciójukból, mint a tanultak iránt való igazi belső érdeklődésükből fakad.” (Kornis, 1925, 22.o.) – Kornis a kor középiskolai oktatásra vonatkozó tanulmányait veszi alapul, majd bemutatja az egyetemen végzett kutatások eredményeit is – „(A professzorok) elismerték a nőhallgatók lelkiismeretességét és szorgalmát, mely fölülmúlja a férfiakét; kiemelték, hogy a vizsgálatokon tudnak annyit, mint a közepes férfiak, sőt ezeket felül is múlják; azonban, habár az emlékezeti anyag szempontjából fölötte állanak is a férfiaknak, hiányzik belőlük a gondolkodás önállósága és mélysége.” (Kornis, 1925, 23.o.) Holland és amerikai kutatásokat felhasználva, Heymans munkásságára erősen támaszkodva, a professzorok és a diákok válaszain alapuló felméréseket mutat be a szerző, melyek szerint összefoglalva „a tudomány szeretete az, ami az akadémikus nőknél túlnyomóan hiányzik” (Kornis, 1925, 27.o.)

3.3 Logika és intuíció

„Egy bizonyos: nincsen férfi-logika és nőilogika, a gondolkodás törvényei mindkét nemre nézve felfüggeszthetetlenül ugyanazok.” (Kornis, 1925, 29.o.) A gondolkodás törvényei ugyan azok, a gondolkodás gyakorlati megvalósulása azonban nagy mértékben függ a személy érzelmi állapotától és az érzelmek fogékonyságától. A felfokozott érzelmek, mint már Kornis többször bőven kifejtette, a nőkre jellemzőbb, ők érzelmeiktől vezérelve még a tudattalan szintjén túlértékelnek, lebecsülnek vagy kizárnak premisszákat mielőtt elkezdődne a gondolkodás folyamata. „[a] női gondolkodás többször felőlő hiánya az, hogy az érzelmi értékű mozzanatok, a rokon- és ellenszenv már eleve színezi a gondolkodás előzményeit. Nem magában a formális következtetésben, hanem az előzmények elgondolásában és összeállításában van a különbség: ez kelti azt a benyomást, mintha a nő és a férfi logikája elütne egymástól.” (Kornis, 1925, 29.o.) Miután megfogalmaztuk, hogy a férfi és a női logika között nincs különbség és hozzá tettük, hogy a gyakorlati megvalósításban mégis különbözőek, harmadrészt Kornis hozzáteszi, ez az erősen szubjektív látásmód a társalgás során sok ellentmondás kimondásához vezet. Tehát a való életben a nők hajlamosak a logikátlan viselkedésre.

Kornis jól tudja, hogy abban a történelmi helyzetben amelyben él, óvatosan kell fogalmaznia ahhoz, hogy egy vagy két nagy csoportnyi embert meg ne bántson. Egyik oldalról a feminizmus

és támogatói, másik oldalon a nagymértékű tradicionalisták állnak, akik szerint a női hivatás főleg az anyaság és a háziasszonyi lét, ne törjenek tudományos pályára. Kornis a két tábor között keres magának helyet, mindkét csoportnak tetszeni akar. Részvizsgálatai ugyan azon az átlátható formulából épülnek fel, amelyet a logikai vizsgálódással kívánok bemutatni. Elsőként, egy közhely, sztereotípa megemlézése „[a] férfiak azonban gyakorlati kérdésekben is a logikátlanságot szeretik a nők szemére hányni.” (Kornis, 1925, 29.o.) Ez után jön az az állítás hogy ez a sztereotípa vagy nem bizonyítottan igaz vagy hamis „a gondolkodás törvényei mindkét nemre nézve felfüggeszthetetlenül ugyanazok.” (Kornis, 1925, 29.o.) Ezek után vizsgálat alá veszi, hogy mi is kelti a sztereotípa alapját, ebben az esetben a logikátlanság látszatát. A hétköznapi élet tapasztalatai, a megfigyelt viselkedés „a nők társalgás közben oly gyakran kaphatók rajta az ellenmondáson s a logikátlanság benyomását keltik.” (Kornis, 1925, 30.o.) Ezt az általános tapasztalatot veszi pszichológia vizsgálat alá, amelynek mindig ugyan az az alapja, a nők nagyfokú emocionalitása „A nők azért tűnnek fel sokszor logikátlannak, mert erősebb emocionalitásuk már eleve — még a következtetés előtt — tudattalanul a premissák között szelekciót végez” (Kornis, 1925, 29.o.) Miután általános tapasztalatokkal és tudományos vizsgálattal is megerősítette a legelőször megemlélt sztereotípiát, az utolsó lépésként enyhít, megtagadja a végkövetkeztetés kimondását. Ebben az esetben hozzáteszi, hogy ez még mindig erős általánosítás, illetve a női természethez amúgy sem illik a vizsgált tárgy, azért idegenkednek egymástól vagy felsorakoztatja azokat a területeket amelyekben a női lélek inkább kiteljesedhet. Ez a kimondatlanul kimondva modell végigkíséri az egész művet.

Másik ehhez hasonló szerzői stratégia a behatárolás. A nők átlagosan érzelmesek, a férfiak értelmesek. A nő a konkrétumhoz vonzódik, a férfi az absztraktamhoz. S bár néhol megemléttette, hogy ez erős általánosítás, mégis a képességeket és tulajdonságokat úgy osztja szét a két nem között, mintha tudatosan válogatná ki azokat, az átjárások és kivételek pedig elenyésző számban legyenek. Erre láttunk példát az érzelmeknél is, a nőkre jellemző az érzelmi reakció, a férfiakra az objektív gondolkodás. Az objektív gondolkodási folyamat által előidézett érzelmi reakció hova tartozik, tettük fel a kérdést. Férfi tulajdonság (Kornis, 1925, 15.o.). Ehhez hasonló a következő tárgy is, az intuíció. Az intuíció „az igazságnak közvetlen, hirtelen, fogalmi okoskodás, tudatos okfejtés nélkül való megpillantása.” (Kornis, 1925, 30.o.) A zsenikre és a nagy tudósokra is egyaránt jellemző az intuitív belátás, a még nem végiggondolt gondolatmenet hirtelen megvilágosodik és az eredmény tisztán és világosan felbukkan az elmében. Csakhogy ne felejtjük el a nők érzelmességét, amely inkább a konkrétumhoz tapad és azt sem, hogy gondolati teremtő erő híján vannak. Így a zsenialitásnak ezen követelménye a

hétköznapi élet praktikáira csökken. Annak ellenére, hogy az intuitív belátások nagyobb számmal nőknél jelennek meg-írja a szerző- azok erősen behatároltak, csak az érzelmek vagy az érdeklődés irányába működnek (Kornis, 1925, 32.o.). Ennélfogva kimondatlanul kimondva zseniális mértékű intuitív belátások nem jelennek meg, a női tehetség a mindennapi életre határolt (Kornis, 1925, 32.o.) „[a] tudomány rideg absztrakciót követel, az élet ellenben a különösnek, az egyéninek formálását kívánja, s a női géniusznak éppen ez iránt van kitűnő érzéke, mély érdeklődése és megértése.” (Kornis, 1925, 32.o.)

3.4 Megfelelő a női lélek a tudományos pályára?

„A férfi- és a nő-lélek egyenlő értékű, csakhogy mindegyik a maga formájában és módján.” (Kornis, 1925, 21.o.) „a tipikus női intelligencia több tekintetben lényegesen elüti a férfiéétől, mások az előnyei s mások a hátrányai, de ezek kiegyenlítik egymást. A női gondolkodás nem kevésbé értékes, mint a férfi intelligencia működése, csakhogy más tárgyak irányában.” (Kornis, 1925, 32.o.)

A tudományok szigorú logikussága és absztrakciója, az analízis szükségessége mind olyan követelmény, amelyeket a tudományos élet megkövetel és amelyek nem a női lélek sajátosságai. Amiben igazán jeleskedhet a társadalom ezen fele az „a szociális és karitatív tevékenység terén, a betegápolásban, a társadalmi szervezésben, a családi élet bonyolult helyzeteiben: az élet ezerféleképp változó formáinak egyéni vonalaihoz, ezek szeszélyes hajlásaihoz csak a női lélek tapintata tud pontosan alkalmazkodni.” (Kornis, 1925, 32.o.)

Az alacsonyabb rangú tudományos pálya megfelelőbb lehet a nagy tudományos ambíciók helyett. A tanítónői hivatás szükséges, a leányiskolákban csak női tanárok taníthattak, valamint a léleknek is megfelel a nevelő, gondoskodó és a diákokat megértő tevékenység (Kornis, 1925, 34.o.). Az orvos szakma helyett az ápolónőség előnyösebb lenne, a női orvosokból hiányzik az „erős fizikum és idegrendszer; gyors, céltudatos, felelősségteljes elhatározásra való képesség” (Kornis, 1925, 35.o.), helyette intuitív probléma meglátással, szociális érzéssel és a szenvedés megszüntetésére irányuló ösztönnel rendelkeznek, amelyek az ápoló hivatáshoz jobban tartoznak (Kornis, 1925, 35.o.). A jogi pálya fokozottan korlátozott, a bírói hivatás elérhetetlen, esetleg ügyvédként tudnának a diplomás nők elhelyezkedni. Ugyanakkor a jogi pozíciókra jelentős túljelentkezés figyelhető meg, ezért a szerző kérdőre vonja annak az értelmet, hogy a másik nemet is engedjek a jogi karon tanulni, ha valószínűleg nehezen vagy nem tudnak elhelyezkedni (Kornis, 1925, 39-42.o.). Az építészeti és közgazdasági szakokra bizonyos

feltételek mellett járhat diáknő, a legfontosabb szabály szerint női hallgatók felvehetők a szakra csakis abban az esetben, ha a teljes létszámot nem töltik ki férfiak (Kornis, 1925, 32.o.). Mérnöki, gépészmérnöki és vegyészmérnöki végzettséget nem szerezhettek (Kornis, 1925, 32.o.).

A mű születésekor 1925-ben mindkét nem előtt nyitva állt a lehetőség, hogy tanulói legyenek a bölcsész-, nyelv- és történettudományi karnak, a matematikai-természettudományi és az orvosi karnak, a közgazdaságtudományi kar kereskedelmi és mezőgazdasági szakosztályának, a Képzőművészeti Főiskola és Rajztanárképző iskoláknak, az Iparművészeti Főiskolának, a Zeneművészeti Főiskolának, a Színművészeti Akadémiának, és a Tanárképző Intézetnek (Kornis, 1925, 43.o.). A társadalom női tagjaitól megtagadták a csatlakozást a jogi karok és a műegyetem egyes szakosztályai, valamint az állatorvosi, erdészeti és bányászati főiskolák (Kornis, 1925, 43.o.). *„Panaszra tehát alig lehet ok, hogy a nők a szellemi pályákon nem bontakoztathatják ki tehetségeiket, hogy munkaerőiket a társadalom kárára kénytelenek parlagon hevertetni s hogy a megélhetést biztosító munkakörök lehetősége előlük el van zárva.”* (Kornis, 1925, 43.o.)

V. Nőkérdésről a filozófia és a magas szintű tudományos pályafutás kapcsán

1. A nő mint a további filozófiai vizsgálódás tárgya, asszony-lélektan

1.1 Böhm Károly asszony-lélektana

Az 1883-ban keletkezett Böhm cikk hasonló céllal íródott, mint Kornis tanulmánya, hogy feltérképezze a női psziché sajátosságait, s hogy világossá váljon milyen társadalmi funkció illik legjobban a nőhöz. A cikk keletkezésekor még az érettségi vizsga sem volt elérhető a lány tanulóknak, ugyanakkor a külföldi egyenjogúsági mozgalmak szelleme elérte a magyar értelmiséget, s erre reflektál Böhm is. Kornis a lélek elemzésének középpontjában a megfigyelhető fokozott emocionalitást helyezi, ebből vezeti le további állításait. Böhm a női biológiaiból és anatómiából következtet a lelki élet, a szemléletmód és a szellem képességeire. Böhm a női lélek központi szervezőerejének a gyerekszülési és nevelési alapösztönt jelöli meg. Amikor az anyák ösztöne csökken a gyermek táplálására (vagy a másik ösztön a gyerekvállalásra), akkor az a nő gyenge intelligenciájára és romlott erkölcsi érzékére utal (Böhm, 2017, 193-194.o.). Szerencsére – írja a szerző – a gyerekvállalás nem az értelemre van bízva, hanem a biológiára, ez a biológiai tulajdonság pedig a nemi ösztön elsődlegességéhez vezet, (Böhm, 2017, 194.o.) *„minden cselekedete végső motívumát öntudatosan vagy*

öntudatlanul ezen (szülés és táplálás) uralkodó ösztönben találja, mely mintegy azon szemüveg, amellyel az asszony a világot tekinti.” (Böhm, 2017, 194.o.) A nők hivatása a gyermekvállalás, a hivatás be nem töltése diszharmóniát okoz a lélekben, valamint esze is csak akkor szabadul meg a természeti nyomás alól, amikor gyerekei már felnőttek (Böhm, 2017, 196.o.).

A nők realizisztikusak, nem idealisztikusak, nem vonzódnak az absztrakciókhoz (Böhm, 2017, 202-203.o.): „Absztraháló erejük gyenge, tudományos hajlamuk vagy nincs, vagy számba nem jöhet. Ez is egészen helyén van, mert nagy elmetehetség az asszony alapfunkcióját, a gyermekek szülését és nevelését akadályozná s rontaná.” (Böhm, 2017, 211.o.) Majd később ki is mondja, a nő nem képes tudományos munka végzésére, saját ösztönei állnak a tudományosság útjában, s mivel az ösztönök erősebbek, „[a]z asszony (...) általános fogalmak eszmék és törvények megértésére sem képes.” (Böhm, 2017, 205.o.) Ahogy a tudományos pályához, úgy a filozófiai gondolkodásmód elsajátításához is alkalmatlan, „[a]zért kivált matematikában, a filozófia elméleti részében, a természetten racionális elveiben az asszony nem érzi magát „kényelmesen”; ezekhez nem kötheti ösztönszerű képzelgéseit, érzelmeit, ezek rá nézve „hideg” tanok.” (Böhm, 2017, 206.o.)

A magas tudományos tanulmányokat nem támogatja Böhm „a felsőbb leányoktatás tehetetlen s felesleges” (Böhm, 2017, 212.o.) Az alapműveltség elérése vagy az alap teoretikus tudományok is a feleslegesség határán mozognak, a főzés vagy a varrás tanítása sokkal kíváncsibb, hiszen „[a] nőnevelés csak az asszony céljaira való előkészítésben állhat; ettől eltérő eljárás vét az asszony lelke ellen.” (Böhm, 2017, 212.o.)

1.2 Halasy-Nagy József a női természetről

Halasy-Nagy jóval későbbi műve szintén kitér a férfi és a nő megkülönböztetésére, ő azonban a szerelem elemzését tűzi ki végcélul, ennek bevezetéseként elemzi a nemek különböző testi-lelki-szellemi sajátosságait. Szellemisége és szemléletmódja azonban sokban hasonlít Böhméhez és Korniséhoz. Az ember test és szellem egysége, ezek közül is férfias vagy nőies (Halasy-Nagy, 2002, 252-253.o.). A férfiak és nők között mélyreható szellemi különbség van szerinte, a férfiak a kultúrateremtők, absztrakt fogalomalkotás képességével rendelkeznek, ennek okán objektív ítéleteket hoznak, miközben: „A nők fogalmai, ítéletei, és értékérzései alapvetően mások, mint a férfiaké: konkrétebbek és szubjektívebbek.” (Halasy-Nagy, 2002, 256.o.) A nő alkalmazkodó, kötelességtudó, intuícióval rendelkező, érzéseit és személyét könnyen kifejező, erősen szubjektív lény (Halasy-Nagy, 2002, 257-259.o.). A két nem

esszenciálisan különböző, az egyformaságra nem is szabad törekedni, ugyanakkor az egyenlőség elérése helyes és kívánatos (Halasy-Nagy, 2002, 263.o.).

Abban a kérdésben, hogy mennyire felelnek meg a tanulásra, Halasy-Nagy szintén Heymans munkásságára támaszkodik, miszerint a receptivitásra jobban hajlamos női lélek nagy szorgalommal tanulja az új anyagot és megőrzi a régit, ugyanakkor természetéből adódóan nem az új gondolatok és nem a teremtő erő tárháza (Halasy-Nagy, 2002, 265.o.) Önálló, a tudomány szeretetéből kibontakozó kutatást kiváltképpen férfiak végeznek. A tudományos pályafutáson elismert női tagokat pedig egy férfi mentor vagy tanár indította el a sikeres úton (Halasy-Nagy, 2002, 266.o.). Ebben a műben sok hasonló gondolatot találhatunk, mint Kornis és Böhm írásaiban, azonban az itt tárgyalt alkotás a legkésőbbi, 1948 után keletkezett. A nők tanulmányainak megszerzése és a karrierépítés már korántsem annyira behatárolt, többé nem az a kérdés, hogy engedélyezzék-e a tudásuk gyarapítását, hanem továbbra is az, hogy a tudományos pálya megadja-e a kiteljesedésüket. A válasz változatlan: *„A nők igazi érvényesülési tere ma sem a tudomány és a művészet, hanem a természetüknek sokkal jobban megfelelő szociális és praktikus tevékenység.”* (Halasy-Nagy, 2002, 266.o.)

Igazi kulturális teremtőerő hiánya nélkül a bölcsletről is le kell mondaniuk, a női génusz létezése - ahogy azt a történelem és az akkori pszichológia is állítja szerinte – valószínűtlen, *„[e]zért nem lehet se nagy vallásalapító, sem úttörő nagy tudós, se nagy filozófus, se nagy alkotóművész -, mindig az igazán nagyokat véve mértékül. Lehet benne sok talentum de hiányzik belőle a zsenialitás.”* (Halasy-Nagy, 2002, 267.o.)

2. A nő, mint a további filozófiai vizsgálódás tárgya

2.1 A filozófusnő

„Az erősebb affektív életű lélek jobban vonzódik a nagyobb érzelmi értékű konkrétumhoz, mint a hidegebb, közömbösebb, kevésbé ingerlő, vértelen absztraktumhoz. Ezt nemcsak a differenciális pszichológiai kísérletek nagy száma igazolja (...), hanem a mindennapi élet megfigyelése is. A nők gondolkodása ösztönszerűen arra hajlik, hogy a konkrét esetek, a példák, a szemléletesség körében mozogjon.” (Kornis, 1925, 27.o.) Tudjuk, hogy az egyetemi tanulmányok, főleg a bölcsészettudományok megkövetelik a filozófia oktatását (jelen esetben nem a filozófiai propedeutikáról lesz szó), illik-e ez az általánosított női pszichológiához? A

filozófia elég absztrakt ahhoz, hogy a nőkhez ne illjen? Milyen az absztrakt és nem absztrakt filozófia? A filozófia nagy témái, a világ, az ember, Isten és még sok más absztrakt fogalmak vagy konkrét létezőt/létezőket jelölnek? Az alapján, hogy a filozófiára melyik jelzőt húzzuk rá, eldől a kérdés, hogy végezheti-e nő is. S bár az absztrakt entitásokról elsősorban sok egyénnek a platóni ideák jelennek meg először, Kornis Platónt az egyik „*legkevésbé absztrakt filozófusnak*” tartja (Kornis, 1925, 27.o.), akit a nők előszeretettel olvasnak.

„*(A nők) az egészhez a maga szemléletei konkrét teljességében vonzódnak, mert ez érzelmeiket jobban leköti, az analízist profanációnak érzik, melyen többet vesztenek, mint nyernek. A tudomány igazi lényege, egyszersmind fáradtságos oldala az elme analizáló és absztraháló tevékenysége.*” (Kornis, 1925, 27.o.) Miután a hagyományos filozófiával való foglalkozás engedélyezettsége kérdéses, essen szó a tudományelméletéről, a filozófiai propedeutikáról. A tudományok tudománya, amely összekötő és nem aprózódó, a nagy egészrel foglalkozó. A fentebbi idézetet segítségül hívva feltételezhetjük azt, hogy teljességhez vonzódás és az analizálástól (a probléma részekre osztása és a részek egyenkénti vizsgálata) való idegenkedés a női természet és a filozófiai propedeutika közötti kapcsolatot tételezhet fel. Legalábbis Kornis nem állítja ezen művében, hogy a filozófiával való foglalkozás csakis férfi teljesítmény lehet szemben Böhmmelel és Halasy-Naggal.

2.2 Az egyetemi tanárnő

„*A nő is tudós és művész, csak hogy nem a hideg absztrakciók, hanem a konkrét élet tudósa és művésze.*” (Kornis, 1925, 32.o.) Már megállapítottuk, hogy Kornis Gyula és a korabeli tudományos kör szerint a női lélekhez nem illik az absztrakció, logikai gondolkodásukba beleszólnak az érzelmek és nem érnek el tudományos nagyszerűséget sem. Mindezekből az okokból kifolyólag felesleges lenne feloldani a nők eltiltását a habilitáció elérésétől, ennél fogva az egyetemi oktatói pálya elérhetetlen marad számukra (Kornis, 1925, 44.o.). Az alacsonyabb tudományos pályákra való bebocsátás engedélyezése után még mindig elképzelhetetlen, hogy igazi hatalommal rendelkező pozíciókba nők ülhessenek (egyetemi tanár, bíró, politikai pozíció). „*Az egyetemi tanárok túlnyomó többsége azért van tagadó állásponton, mert nem szerez kedvező tapasztalatot a nők tudományos képességeiről és tevékenységéről.*” (Kornis, 1925, 44.o.) miközben tudományos pályájuk erősen korlátozott és lehetőségeik is frissek, idősebb férfi kollegáikhoz hasonlítva kevesebb tapasztalattal rendelkeznek.

„*Visszatérve alapkérdésünkre, az egyetemi nőprobléma igazi nehézségét nem is magukban az egyetemi tanulmányokban találjuk, amelyek pár esztendeig tartanak, hanem az ezután*

választott, az egész életet betöltő gyakorlati életpályák némelyikének természetében, a nőket itt érő csalódásokban és szenvedésekben. Mi lesz az egyetemet végzett nőkből? E kérdés statisztikai megoldása nálunk feldolgozásra vár.” (Kornis, 1925, 45.o.) A szerző szerint a csalódás elkerülése végett az egyetemeknek meg kéne tagadni a társadalom nőtagjainak jelentős részének jogát a felsőoktatáshoz, annak ellenére hogy senki sem rendelkezik hazai statisztikai adatokkal a frissen diplomázott nők karrierjéről vagy munkavállalásáról. *„Kétségkívül vannak nők, akik tanulmányaikat megerőltetés nélkül végzik. Ezek azonban férfias nők, úgy ahogy vannak nőies férfiak is.”* (Kornis, 1925, 45.o.), ezek a *„férfias nők”* *„férfias intelligenciával”* (Kornis, 1925, 45.o.) rendelkeznek, vagyis alkalmasak a tudományos pályára, számuk azonban csekély, átlagban a női tanulók a természetükkel ellentétesen cselekednek, ha nagy mennyiségben kívánnak tanulni.

3. A tanulás hátrányai

Már a középiskolai érettségikor is – a Kornis álláspontja szerint – *„vonnyadt-sápadt, fejletlen testű, ideggyöngye hajadonokat”* (Kornis, 1925, 45.o.) lehet látni a vizsgázók között. A tanulás kedvezőtlen testi mellékhatásai a lányoknál jelentkezők, mert ők a természetük ellen, nagy megerőltetés árán tanulnak és folytatnak tudományosságot, az ár pedig amit ezért fizetniük kell, az a *„korai liliomhullás”* (Kornis, 1925, 45.o.).

Természetesen, ha a nők és a karrier vagy tanulmányok ugyanabban a környezetben megemléződnek, akkor ki kell a – szerzőnek és nekünk is – térni a család és a karrier összeegyeztethetlenségének problémájára. A dolgozó nő esetében az életének egyik szelete mindig kárt fog szenvedni, vagy munkáját nem lesz képes teljesen ellátni, vagy a gyermeknevelés és a háztartás fenntartásának minősége romlik, *„a gyakorlati pálya és az anyai hivatás ránehezedő dualizmusa nemcsak külső életrendjét, hanem belső lelki nyugalmát is szét tépi.”* (Kornis, 1925, 45.o.) Itt nem csak az anyák lelki világát félti a szerző, hanem a család intézményét is, amely a nemzet alapegysége, *„[a] gyakorlati pályán működő anya kettős munkaköre megcsökkenti a nő életterejét s aláássa a családi élet államalkotó erejét, mert hisz a családi élet szolidaritása minden egyéb társadalmi és nemzeti szolidaritás alapja.”* (Kornis, 1925, 47.o.) Kornis a húszas évek Amerikájával inti a hazai közönséget elővigyázatosságra: *„A nőknek a szellemi pályákon való vezető szerepe a közélet arculatán is mindjobban meglátszik. Kezd hiányozni belőle az erő és következetesség, ami a férfivezetésben inkább megvan.”* (Kornis, 1925, 48.o.) Ezen kívül a házasság intézménye nem élvez többé prioritást, nem szaporodnak, a közösség romlásnak indul (Kornis, 1925, 48.o.).

Összegzés

Kornis Gyula munkásságának három szövegét vettem az elemzésem alapjául, s bár más-más időszakokban és témában készültek, mégis összefüggő egészet alkotnak, így egy konklúzió levonásával próbálkozom. A három téma: az oktatás, a filozófia szerepe és a nőkérdés. Ha figyelembe vesszük, hogy a 20. századi értelmiség fő feladatának a kultúraépítést és a nemzetnevelést tűzte ki céljául, máris egyértelműbb a témák illeszkedése. Az első lépés az oktatás megreformálása, a jó iskolaszervezet kiépítése. A korszak filozófusai is a magyar kultúra felemeléséért dolgoztak, az európai színvonalhoz való felemelkedésért, csak hogy mindkét fejlesztésre való törekvésből a társadalom női tagja nagyrészt ki vannak zárva. A fiatal magyar értelmiség létszáma valóban megugrott a huszadik század elején, ami az iskolák fejlesztésének, a kiépült filozófiai intézményrendszernek és szaknyelvnek, valamint a nemek közötti megkülönböztetés eltörlésének az eredménye.

Kornis szerint az oktatás és nevelés a mindennemű fejlődés kulcsa, azonban a tudomány szaktudományokra való szétesése inkább a speciális tudás átadására megfelelőbb. Az erkölcsi vagy esztétikai nevelésre, a világlátás kifejlesztésére szolgáló funkciók eltűnése veszélyezteti az iskolai életet. A filozófiai propedeutika nagy szintű bevonásával Kornis szerint visszaállíthatjuk az egységet a szétaprózódott tudásban, így megadva annak a lehetőségét, hogy szabad és kreatív gondolkodású felnőtteket neveljenek. S bár az oktatás lehetősége mindenki előtt nyitva áll, a magas tudományos pályafutás vagy a felsőfokú tanulmányok elérése nem mindenki számára előnyös. Az absztrakt és objektív gondolkodás képessége, az analízisre való hajlam, a tudomány szeretete és a kiválóság lehetősége mind-mind olyan tulajdonság, amellyel rendelkeznie kell egy jövőbeli tudósnak. Különbözőségünkől kifolyólag nem mindenki lehet orvos, tanár vagy filozófus, a szellemi képességek és tehetségek azonban minden egyénben különbözőek, nincsenek nemhez kötve. A nemekhez kötött sztereotípiákon nyugvó általánosítást nem csak Kornis követi, bár ő nem redukálja le a női élethivatást pusztán a fajfenntartásra, vizsgálata így sem tekinthető elfogultságtól mentesnek. A két nem között egyértelmű biológiai és anatómiai különbségek vannak, de ilyen egyértelmű megkülönböztetések nem tehetők a férfi és a női értelem között, amikor az iskolai tesztelési módszer a fiú és lány tanulók között nagyon hasonló eredményeket produkál. A tesztek és a tanárok beszámolóai alapján az iskolai teljesítmény több faktorból áll, szorgalomból, tehetségből, kíváncsiságból, de nem az összes kell a sikerhez. A szorgalom kárpótolja a tehetség

hiányát, a kíváncsiság motiválja a szorgalmas kutatást. Azon elgondolás, miszerint egy egész nemből hiányzik a tudományosságra való hajlam és tehetség, teljességgel abszurd.

A tudományok tudománya, a filozófia a szerzők szerint elérhetetlen a női gondolkodás számára, az olyan magaslatokban és absztrakcióban dolgozik, amelyhez a női természet érzéketlen. A teremtmény gondolkodás, a zsenialitás és a kultúra teremtés férfi hatókör. Az egyik legnagyobb ellenérv a női felsőoktatással kapcsolatban az, hogy a diplomázott nők nem válnak kiválónak a munkájuk során és a történelemből levonható következtetéseket alapján nem érnek el úttörő tudományos eredményt. A nőkkel szembeni vád a magyar filozófiai hagyományra is igaz, miszerint az kezdetektől fogva receptív jellegű. Néhány kivételtől eltekintve a magyar filozófiatörténet sem mutatott fel nemzetközi szinten is számottevő eredményeket. A domináns európai gondolatok mindig késve érték el hazánkat, gyakran torz vagy töredékes formában terjedtek el. A 20. századig nem vagy alig járultunk hozzá a nemzetközi filozófiai diskurzushoz. Bár a legtöbb magyar filozófus esetében nincs az európai filozófiai kultúrára visszahatás, mégis a kivételt képező nemzetközi szinten is jelentős, sőt világhírű gondolkodóink: Lukács György és Heller Ágnes, tehát mégis vannak számottevő filozófiai teljesítményeink. Iskolateremtmény személyiségekre, tanárookra, fordítókra, szerkesztőkre éppúgy szüksége van egy-egy kultúrának, mint intézményeknek, hiszen így adjuk meg a lehetőséget azoknak a kiemelkedő egyéneknek, legyenek bár férfiak vagy nők, akik nagy teljesítményre lesznek képesek.

Irodalomjegyzék

1. Alexander Bernát: Nemzeti szellem a philosophiában (I.), in: Budapesti Szemle, 1893. 75. kötet, 199. szám
2. Böhm Károly : Az asszony lélektanáról in. Veres Ildikó (szerk): Nők és normák a hazai protestáns bölcseletben és életvilágban, Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2017
3. Dévényi Anna: Nemzetnevelés: Pedagógia vagy propaganda? Phd értekezés, PTE, Pécs, 2015
4. Frenyó Zoltán: A filozófia tankönyve, Szent István Társulat az Apostoli SzentSzék Könyvkiadója, Budapest, 2016
5. Halasy-Nagy József: Az erkölcsi élet, Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár-Szeged, 2002
6. Imre Sándor: A nőnevelés szervezése, Budapest, 1925
7. Kant, Immanuel: Pölitz-féle metafizikai előadások, In. Kant, I.: Vallás a pusztaság határain belül, Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. Fordította Vidrányi Katalin
8. Kereszty Orsolya: Nőnevelés és nemzetépítés Magyarországon 1867-1918, Novum Publishing kft., 2010
9. Kornis Gyula: A bölcsészeti kar jelentősége a tudományegyetemen, Eder István könyvnyomdájából, Pozsony, 1918
10. Kornis Gyula: A filozófia korszerű problémái, Atheneum, 1917, 236
11. Kornis Gyula: A háborús filozófia, Atheneum, 1916, 98-99
12. Kornis Gyula: A pszichológia és logika elemei – a gimnázium számára, Franklin-társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1942, Előszó a tizedik kiadáshoz
13. Kornis Gyula: A pszichológia és logika elemei – középiskolák számára, Franklin-társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1911, Előszó
14. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1848 II, Budapest, 1927, 455-578.o.
15. Kornis Gyula: A tudományok egysége és az egyetemek egysége (1927), in: Kultúra és politika – tanulmányok, Franklin-társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1928
16. Kornis Gyula: Bevezetés a tudományos gondolkodásba: A tudomány fogalma és rendszere, Szeged, Budapest, 1922
17. Kornis Gyula: Esztétikai nevelés a középiskolában. Magyar középiskola. 1909

18. Kornis Gyula: Filozófia a középiskolában, Franklin-társulat, Budapest, 1910
19. Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei, Budapest, Kiadja a Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1921
20. Kornis Gyula: Nők az egyetemen (1925), in: Kultúra és politika – tanulmányok, Franklin-társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1928
21. Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta, Budapest, Kiadja a Magyar Pedagogia Társaság, 1927
22. Kornis Gyula: Tudomány és háború (1915), in: Kultúra és politika – tanulmányok, Franklin-társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1928
23. Kováts Gyuláné: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében, Széchenyi Nyomda, Győr, 1989
24. Laczkó Sándor: A filozófia gimnáziumi oktatása Magyarországon a XIX. század végén, in: Iskolai filozófia Magyarországon a XVI-XIX. században, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2003
25. Le Goff, Jacques: Az értelmiség a középkorban. Osiris zsebkönyvtár. Budapest, 2000
26. Mészáros András: Iskolai filozófia Felső-Magyarországon, Társadalomtudományi Szemle, 2022/2
27. Orosz Lajos (összeállította): A magyar nőnevelés úttörői, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962
28. Pokánszky Béla: A nőnevelés évezredei, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006
29. Somos Róbert: Kornis Gyula, a filozófus és politikus, Kairosz Kiadó, Budapest, 2019
30. Tóth Rezső: A leány-olvasmányokról, Franklin-társulat nyomdája, különlenyomat a Nemzeti Nőnevelés 1906.évi évfolyamának V. füzetéből